11. *Chudinov A. P.* Rossiya v metaforicheskom zerkale: kognitivnoye issledovaniye politicheskoy metafory (1991–2000) [Russia in a metaphorical mirror: a cognitive study of political metaphor (1991–2000)] / Anatoliy Prokopyevich Chudinov. – Yekaterinburg : Izd-vo UrGPU, 2001. – 238 s.

Кравцова Ю. В. Метафорична концептуалізація світу в поезії та прозі Б. Пастернака.

У статті коротко подано основні положення теорії метафоричного концепту та принципи дослідження метафоричної концептосфери, розроблені автором. Дано поняття індивидуальної метафоричної концептосфери письменника та викладено принципи її опису. Виявлено особливості метафоричної концептуалізації світу у віршованих і прозових текстах Б. Пастернака. Встановлено структуру метафоричної концептосфери поета-прозаїка, зміст і структуру кожного метафоричного концепту.

Ключові слова: *метафорична концептуалізація, метафоричний концепт, метафорична концептосфера, метафора, репрезентант, асоціат.*

Kravtsova Yu. V. Metaphorical conceptualization of the world in B. Pasternak's poetry and prose.

The article presents the main positions of the theory of metaphorical concept and the principles of research of metaphorical conceptual sphere developed by the author. The essence of the individual metaphorical conceptual sphere of the writer is given and the principles of its description are stated. The individual metaphoric conceptual sphere reflects the image-associative views on the world that are relevant to the carrier of a given ethnic culture. Reconstruction of the author's metaphorical conceptual sphere is carried out on the basis of a corpus study of all the texts created by him. The composition of the structural components of the metaphoric conceptual sphere is determined by the qualitative and quantitative characteristics of the concepts. The specificity of the metaphorical conceptualization of the world in B. Pasternak's poetic and prose texts are revealed. The poems and prose of B. Pasternak constitute unity as a result of the creative realization of the artistic thinking of the author. The individual metaphorical conceptual sphere of the author consists of ten metaphorical concepts: "Voice", "Body", "Breath", "Dream", "Illness", "Bird", "Water", "Fire", "Clothing", "Fabric". The structure of the metaphorical conceptual sphere of the writer, the content and structure of each metaphorical concept are established.

Keywords: *metaphoric conceptualization, metaphoric concept, metaphoric conceptual sphere, metaphor, representative, associate.*

М. В. Музика
Інститут мовознавства імені О. О. Потебні
НАН України

СТАВЛЕННЯ ДО МОВИ ТА МЕТАФОРА: ЗВ'ЯЗКИ ТА ФУНКЦІЇ

У статті представлено підходи до визначення соціолінгвістичної категорії "ставлення до мови", звернено увагу на їх різноманіття, проаналізовано значення метафори під час дослідження та аналізу ставлення до мови, описано метафору як елемент мовної свідомості, спосіб відображення досвіду й уявлень мовця, важливе джерело для розгляду соціолінгвістичних параметрів категорії "ставлення до мови" при вивченні мовного середовища та мовної ситуації.

Ключові слова: *ставлення до мови, мова, метафора, мовна свідомість, мовна ситуація, мовна політика.*

Мова – багатовимірна, поліфункціональна структура, завдання якої зберігати та репрезентувати особливості кожної окремої нації. Ще з попередніх віків науковці стверджували про вагому роль мови у житті народу. Так, зокрема, Х. Гадамер стверджував, що мова – єдина надія на звільнення, а М. Хайдегер наголошував, що саме мова, а не природа та навколишнє середовище, є першим домом існування людини, бо мова не тільки відображає, але й створює ту реальність, в якій живе людина. В. Гумбольдт вважав, що мова – "дух народу" і культура найперше проявляється через мову [1, с. 68].

Проте постійний розвиток цивілізації зумовлює ряд безповоротних змін, що можуть зумовити критичні наслідки, серед них глобалізація всіх процесів життєдіяльності народу, прагнення до полілінгвальності, стирання кордонів, що, без сумніву, актуалізують проблему витіснення з важливих соціокультурних сфер життя народу "слабших" мов "сильнішими" та в перспективі можуть зумовити зникнення "слабших" мов.

Показовою є така ситуація найперше для країн, для яких характерний білінгвізм. У такій ситуації, зазвичай, одна мова з часом та під впливом різних соціокультурних, суспільно-політичних факторів набуває основних суспільно-важливих функцій, стає основною мовою для вирішення проблем соціокультурного та побутового життя нації, в результаті чого потреба ще однієї мови для здійснення комунікації зникає.

Питання вибору мови в такій ситуації є надважливим, оскільки мова – це можливість ідентифікувати себе з певною комунікативною спільнотою, засіб обміну досвідом та знаннями. Тому аналіз факторів та проблем мовного вибору з кожним разом набуває все більшої ваги.

Серед актуальних питань, що є важливими для аналізу пріоритетності мови, є дослідження "ставлення до мови", що включає в себе комплекс інформації про стан мови, її престиж, стереотипність мислення та інше.

У рамках дослідження ставимо завдання представити основні підходи до соціолінгвістичної категорії "ставлення до мови", проаналізувати її особливості та взаємозв'язки з метафорою як засобом мови, проаналізувати перспективи дослідження "ставлення до мови" в українських реаліях і визначити роль метафори в ході такого дослідження.

На Заході проблема аналізу "ставлення до мови" порушена у працях У. Брайта, А. Хогенталь, А. М. Саїдат, Д. Хі, К. К. Кумар, Л. Нордбі та ін. Спорадично торкалися у своїх соціолінгвістичних студіях проблеми ставлення до мови українські мовознавці, зокрема Б. Ажнюк, Л. Масенко, О. Тараненко, В. Чемес, Н. Шумарова та ін.

Дослідження ставлення до мови важливе для соціолінгвістики, оскільки дозволяє визначити мовну поведінку: вибір певної мови в багатомовній спільноті, мовну лояльність та, без сумніву, престиж мови. Дві найбільш поширені теорії щодо вивчення мови базуються або на біхевіористичному підході, або ж ментальному. Аналіз в рамках біхевіористичного підходу ґрунтується на поведінці індивіда, поведінкових реакціях загалом чи аналізі актуальної мовної ситуації, ментальний підхід відкидає можливість аналізу мови опосередковано, оскільки в такому випадку найперше увагу отримують ментальні процеси, досвід того, хто говорить, та його мовна свідомість. Проте однозначно визначеної переваги одного підходу над іншим не має, тому ціль таких досліджень швидше звернена до аналізу ставлення до мови як феномену.

Так, Д. Кристал наголошує, що аналіз ставлення до мови може допомогти врятувати мову від смерті. Автор наводить п'ять ключових причин, чому ми повинні прагнути вберегти мову: через її загальну різноманітність; через те, що мова є вираженням ідентичності; мова є сховищем історії; мова є частиною всіх знань людини; мова є цінністю [6, с. 6–9].

Ставлення до мови відображає важливі конструкти в більшості пов'язаних з мовою дослідженнях, будучи ключовим фактором в вивченні мови, міжособистісній та міжгруповій динаміці, виражаючи соціальну ідентичність та в процесі впровадження успішної мовної політики. Е. Левіс підкреслює доречність вивчення питання ставлення до мови під час планування та впровадження мовної політики: будь-яка мовна політика, особливо в системі освіти, повинна враховувати ставлення тих, на кого може здійснюватися вплив. Жодна політика не буде успішною, якщо не буде відповідати вираженому ставленню зацікавлених осіб, не переконуватиме тих, чиє ставлення негативне щодо правомірності політики, прагнути усунути причини розбіжностей. Знання про ставлення до мови є не тільки фундаментальним в плануванні мовної політики, але й так само впливає на успіх її впровадження [10, с. 262].

В українському мовознавстві досі відсутній системний аналіз термінопоняття "ставлення до мови" як соціолінгвістичної категорії.

У західній науці "ставлення до мови" позначають терміном "language attitudes". "The Oxford Research Encyclopedia of Communication" пропонує такий підхід до визначення термінопоняття "Language Attitudes" або "ставлення до мови" – це оцінювальна реакція на різні мовні різновиди, яка відображає, принаймні частково, два послідовні когнітивні процеси: соціальну класифікацію та стереотипність. По-перше, використання певних лінгвальних сигналів, наприклад, акцент дозволяє визначити приналежність до певної соціальної групи. Другий підхід побудований на категоризації

ставлення до мови, що передає стереотипні риси, які маркують соціальну групу [12].

Відповідно до поглядів В. Ламберта ставлення складаються з трьох компонентів: когнітивного, афективного та конативного. Когнітивний компонент належить до структури вірувань індивіда, афективний до емоційних реакцій і конативний (поведінковий) компонент осягає тенденцію щодо певного виду поводження відповідно до поглядів [8, с. 310].

Аналіз цих компонентів особливо важливий у зв'язку зі зростанням кількості комунікативних бар'єрів та глобалізацією всіх процесів життєдіяльності. Тому під час пошуку шляхів ефективної комунікації важливо враховувати також образний потенціал мови. Одним із важливих засобів мови, що є носієм досвіду народу, елементом мовної свідомості, відображенням культури є метафора. Дослідниками доведено, що наша буденна понятійна система метафорична за своєю суттю, спирається на лінгвістичні дані. Метафори структурують наше сприйняття, мислення і наші дії. Метафора допомагає осягнути основи мислення та процеси формування як етноспецифічної картини світу, так і універсального образу світу [2, с. 85].

Одним із аспектів аналізу ставлення до мови є аналіз метафорики та ставлення до метафори. Зокрема, О. Брізе зазначає, що "метафори слід розглядати як індикатори менталітетів, які формують, реалізують і, так би мовити, дають менталітетам мову" [5, с. 14].

У процесі аналізу "ставлення до мови" метафора може виступати одним із ключових елементів. Оскільки метафора – це те, що об'єднує, а "ставлення до мови" допомагає визначити "чому", "яка ця мова", "який досвід у мовця", "чим вмотивований вибір мови", тому під час опитування респондентів, окрім питань щодо мови та її статусу, варто використовувати метафоричні вирази, щоб побачити реакцію на них і проаналізувати багаж, яким володіє носій мови, бо метафора зберігає в собі досвід та лінгвокультурні особливості носія мови, і є не тільки засобом пізнання та інтерпретації світу, але і засобом номінації, засобом аналогічного мислення, засобом концептуалізації дійсності.

Дослідники метафори вважають, що в ній знайшли відбиток культурні, соціальні, етнічні та інші особливості народу. Саме метафора несе в собі ознаки еволюції менталітету [5, с. 14].

Аналіз впливу образності мови на комунікативну ефективність чи комунікативні невдачі є важливим для соціолінгвістичних досліджень і дозволяє "передбачити певну мовну поведінку: вибір певної мови в багатомовних спільнотах, лояльність до мов, престиж мови" [11, с. 2]. Метафора ж має вплив на наші способи мислення, оскільки наповнює всі куточки нашого життя і є засобом пізнання світу. Метафора визначає розуміння людства та погляд на світ.

Метафора виконує також ряд важливих функцій, серед них дослідники виділяють "універсальність" – метафори застосовуються в різних науках як щоденне мислення, "систематичний характер" – метафори не одноосібні, вони формують систему, "джерело збагачення семантичного значення" – може зберігати значення або ж набувати нового, розширювати його та збагачувати, "міст від незнання до знання" [9, с. 320–328]. Оскільки мислення людини неможливе без метафор, що апелюють до досвіду мовця, його знань, метафора може бути використана як джерело аналізу соціолінгвістичної категорії "ставлення до мови".

Досліджуючи феномен "ставлення до мови", деякі науковці зосереджували свою увагу найперше на аналізі ставлення до стандартних (нормативних) та нестандартних (ті, що за межами мовної норми) мовних різновидів. Проте з розвитком наукової думки кількість поглядів на сутність поняття "ставлення до мови" значно змінилася, оскільки дослідники використовують різні аргументи: одні апелюють до поведінкових особливостей, інші ж – до ментальних, що проявляється в семантичному неузгодженні та відмінностях щодо походження та спеціалізації терміна. У такому випадку саме аналіз метафори дозволяє уникнути непорозумінь, оскільки вона виступає свого роду каталізатором як поведінкових, так і ментальних особливостей мовця. Метафора може втрачати свою образність, але вона не може не відображати людських знань, поглядів, досвіду.

Одне з визначень таке "ставлення до мови – це підсумкова оцінка щодо об'єкта або думки" [4, с. 5]. Тобто це результат певних процесів, які мали місце в процесі пізнання, та ймовірно перетворились на метафору, що і є носієм цієї заключної оцінки. Ставлення до мови – це гіпотетична конструкція, яка не є безпосередньо помітною, але може бути виведена зі спостережуваних відповідей [7, с. 2].

З огляду на соціолінгвістичну параметризацію таких міркувань метафора є важливим сигналом щодо мовної орієнтації мовця, показником рівня володіння мовою, оскільки тільки носій мови зможе побачити метафоричність і здійснити її аналіз та оцінку.

Важливими виявами ставлення до мови є етномовна самоідентифікація та мовна орієнтація, що виявляється через метафоризацію мовлення та здатність сприймати образність мови.

Проаналізувавши зв'язки між поняттям "ставлення до мови" та особливостями функціонування метафори в мовленні, доходимо до висновку, що мова є важливим символом соціальної ідентифікації, а метафора є вербальним відображенням поглядів народу, елементом мовної свідомості мовця.

Ставлення до мови може змінюватися відповідно до потреб та функцій соціального та лінгвокультурного контексту, яким вони викликані,

проявлятись в мові та через мову, одним із засобів вияву таких мовних змін є метафора, що акумулює в собі культурний та мовний досвід народу. Джерелом метафор є мова, оскільки люди комунікують з її допомогою, і комунікація є концептуальною системою під якою люди думають та діють. Тому метафора – це частина щоденного процесу комунікації, а ставлення до мови – це результат комунікації, асиміляції знань, поглядів, уявлень.

Отже, варто зауважити, "ставлення до мови" як соціолінгвістична категорія ще мало досліджена та належить до перспективних сфер мовознавчих досліджень. Розподіл функціональності, затребуваності і престижності мови найперше зумовлений мовною політикою держави, до врегулювання якої необхідно прагнути. Аналізувати потрібно не тільки "ставлення до мови" загалом як поведінкові реакції чи показові ситуації, але й те, як це ставлення кристалізується в мові та проявляється в мовленні. Оскільки українська мова є не тільки символічною цінністю, але й державною та духовною, ставлення до мови часто виявляється через метафоричні асоціації. Сподіваємося, що аналіз ставлення до мови через асоціативні експерименти й анкетування в наших подальших дослідженнях дозволить виявити основні риси метафоричного сприйняття таких категорій, як "державна мова", "рідна мова", "мовне виховання" тощо. Такі дослідження дозволять відтворити сутність індивідуальної та колективної мовної ідентичності та з'ясувати причини зрушень, суспільну мотивацію змін у мовній свідомості суспільних одиниць.

Література:

1. *Гумбольдт В. фон.* О различии строения человеческих языков и его влиянии на духовное развитие человечества / В. фон Гумбольдт // Избранные труды по языкознанию / общ. ред. Г. В. Рамишвили ; послесл. А. В. Гулыги и В. А. Звегинцева ; [пер. с нем.]. – М. : Прогресс, 2000. – С. 37–298.
2. *Приходько А. Н.* Синтаксис естественного языка в фокусе когнитивно-дискурсивной парадигмы / А. Н. Приходько // Вісник ХНУ. – 2003. – № 609. – С. 84–89.
3. *Шевченко Л. І.* Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу : [монографія] / Л. І. Шевченко. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2001. – 478 с.
4. *Bohner G.* Attitudes and attitude change / G. Bohner, M. Wänke. – Hove, UK : Psychology Press. – 2002. – p. 430.
5. *Briese O.* Die Macht der Metaphern: Blitz, Erdbeben und Kometen im Gefüge der Aufklärung / O. Briese. – Stuttgart, Weimar : Metzler, 1998. – 330 S.
6. *Crystal D.* Language Death / D. Crystal. – UK at University Press, Cambridge. – 2000. Available: http://catdir.loc.gov/catdir/samples/ cam032/990 53220.pdf.
7. *Eagly A. H.* The psychology of attitudes / A. H. Eagly & S. Chaiken. – Fort Worth, TX : Harcourt, Brace, & Janovich, 1993. – 794 p.

8. *Gardner R. C.* Social Psychology and Second Language Learning: The Role of Attitude and Motivation / R. C. Gardner. – Baltimore, MD : Edward Arnold. – 1985.
9. *Jackendoff R.* Reviewed Work: More Than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor by George Lakoff, Mark Turner / R. Jackendoff, D. Aaron // Language. – Vol. 67, No. 2 – Linguistic Society of America, 1991. – P. 320–338.
10. *Lewis E. G.* Bilingualism and bilingual education / E. G. Lewis. – Oxford, UK : Pergamon, 1991.
11. *Obiols M. S.* The Matched Guise Technique: a Critical Approcimation to a Classic Test for Formal Measurement of Language Attitudes / M. S. Obiols. – Online. Internet. 5 February 2003. Available: http://www.cultura.gencat.net/ llengcat.noves.
12. The Oxford Research Encyclopedia of Communication. Available: http://communication. oxfordre.com.

R e f e r e n c e s :

1. *Humboldt W. fon* O razlichii srtoeniya chelovecheskih yazykov i ego vliyania na duhovnoye razvitiye chelovechestva [About the difference in the structure of human languages and its influence on the spiritual development of humanity] / W. fon Humboldt // Izbrannye trudy po yazykoznaniyu / obshch. red. H. V. Ramishvili; poslesl. A. V. Hulyhy i V. A. Zveginceva ; [per. s nem.]. – M. : Progress, 2000. – S. 37–298.
2. *Pryhodko A. N.* Syntaxis estestvennogo yazyka v focuse cognitivno-dyskursivnoy paradygmy [Natural language syntax in a cognitive-discursive paradigm focus] / A. N. Pryhodko // Visnyk HNU. – 2003. – № 609. – S. 84–89.
3. *Shevchenko L. I.* Intelektualna evolutsiya ukrainkoi literaturnoi movy: teoria analizu [Intellectual evolution of the Ukrainian literary language: the theory of analysis]: [monografiya] // L. I. Shevchenko. – K. : VPC 'Kyivskyi universytet', 2001. – 478 s.
4. *Bohner G.* Attitudes and attitude change / G. Bohner, M. Wänke. – Hove, UK : Psychology Press. – 2002. – p. 430.
5. *Briese O.* Die Macht der Metaphern: Blitz, Erdbeben und Kometen im Gefüge der Aufklärung / O. Briese. – Stuttgart, Weimar : Metzler, 1998. – 330 S.
6. *Crystal D.* Language Death / D. Crystal. – UK at University Press, Cambridge. – 2000. Available: http://catdir.loc.gov/catdir/samples/ cam032/990 53220.pdf.
7. *Eagly A. H.* The psychology of attitudes / A. H. Eagly & S. Chaiken. – Fort Worth, TX : Harcourt, Brace, & Janovich, 1993. – 794 p.
8. *Gardner R. C.* Social Psychology and Second Language Learning: The Role of Attitude and Motivation. / R. C. Gardner. – Baltimore, MD: Edward Arnold. – 1985.
9. *Jackendoff R.* Reviewed Work: More Than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor by George Lakoff, Mark Turner / R. Jackendoff, D. Aaron // Language. – Vol. 67, No. 2 – Linguistic Society of America, 1991. – P. 320–338.
10. *Lewis E. G.* Bilingualism and bilingual education / E. G. Lewis. – Oxford, UK : Pergamon, 1991.
11. *Obiols M. S.* The Matched Guise Technique: a Critical Approcimation to a Classic Test for Formal Measurement of Language Attitudes / M. S. Obiols. – Online. Internet. 5 February 2003. Available : http://www.cultura.gencat.net/ llengcat.noves.

12. The Oxford Research Encyclopedia of Communication. Available : http://communication. oxfordre.com.

Музыка М. В. Отношение к языку и метафора: связи и функции.

В статье представлены подходы к определению социолингвистической категории "отношение к языку", обращено внимание на их многообразие, проанализировано значение метафоры в процессе исследования и анализа категории "отношение к языку", описана метафора как элемент языкового сознания, способ отображения опыта и представлений говорящего, важный источник для рассмотрения социолингвистических параметров категории "отношение к языку" при изучении языковой среды и языковой ситуации.

Ключевые слова: *отношение к языку, язык, метафора, языковое сознание, языковая ситуация, языковая политика.*

Muzyka M. V. Attitude to language and metaphor: connections and functions.

The article deals with the approaches to determining the sociolinguistics category 'language attitude', paid attention to its diversity. Language attitudes are evaluative reactions to different language varieties. They reflect, at least in part, two sequential cognitive processes: social categorization and stereotyping. We also analyzed the functions of metaphor as the means of language. Primarily most of our ordinary conceptual system is metaphorical in nature. The Metaphor is represented as part of the language consciousness, the way to reflect the experience and speaker's representations. The sociolinguistic category 'language attitude' is analyzed as sources of important information for assessing the language situation and as the basis for the planning and implementation of the language policy with the prospect of unconditional approval of the state status of the Ukrainian language. Metaphor helps to determine the sociolinguistics category 'language attitude' during the investigation of language environment and current language situation.

Keywords: *language attitude, language, metaphor, language consciousness, language situation, language policy.*

Н. В. Подмогильная
Днепровский национальный университет
имени О. Гончара

ЛЕКСИКО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА СОЗДАНИЯ САТИРИЧЕСКОГО ЭФФЕКТА В ПУБЛИЦИСТИКЕ А. АВЕРЧЕНКО

В статье рассматриваются приемы и способы создания сатирического эффекта в сборнике памфлетов А. Т. Аверченко "Двенадцать портретов (в формате будуар)". Избранный писателем жанр, архитектоника и синтаксический строй текстов, едкий сарказм, сравнения персонажей памфлетов с животными, сюжетные ходы и стилистические приемы, направленные на прояснение жестокой природы революционных катаклизмов, не оставляют сомнений в том, что позиция писателя заключалась не в безобидном подшучивании над морально-этическим обликом близких к власти людей, но в прямом и бескомпромиссном отрицании явлений, ставших нормой жизни в стране после 1917 г. Аверченко назвал свои памфлеты "портретами", хотя, по сути, эти портреты являются карикатурами на известных представителей революционного движения, их